

Parlamentar Denetim Aracı Olarak İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu*

An Instrument of Parliamentary Scrutiny: Human Rights Inquiry Committee

Oya BOYAR**
Gülden ÇINARLI***

Öz

İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, “insan hakları ihlallerini uluslararası taahhütlere uygun olarak önlemek” gerekçesiyle 1990 yılında kurulmuştur. Komisyon; resen araştırmalarıyla insan hakları alanındaki tüm gelişmeleri takip eder, insan haklarının ihlal edildiği iddiasıyla kendisine yapılan bireysel başvuruları sonuçlandırır, insan hakları alanında iç hukukta yapılması gereken yasal düzenlemeleri önerir, kendisine sevk edilen kanun tekliflerini görüşür ve kendisinden diğer komisyonlarca istenen konularda görüş bildirir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Komisyon tarafından çalışmalarının neticeleri hakkında hazırlanan raporu görüşerek bilgi edinir. Böylece insan hakları alanında üzerine düşen görevler ve alınması gereken önlemlerle ilgili fikir sahibi olur. Gerek görürse, komisyon raporları kapsamında yürütme organına karşı anayasal denetim araçlarını kullanır ve kamuoyunun dikkatini bu raporlara çeker. Buna ek olarak, mevzuat kaynaklı yeni ihlalleri önlemek adına, Komisyonun kanun teklifleri hakkındaki görüşlerinden yararlanır.

Anahtar Kelimeler: İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Parlamento Denetimi, Daimi Komisyon, İnsan Hakları.

Abstract

The Human Rights Inquiry Committee was established in 1990 to “prevent human rights violations in accordance with international commitments”. The Committee independently monitors all developments about human rights; examines and decides on individual applications concerning claims of human rights violations; provides recommendations about amendments in national law on human rights; reviews bills that are referred to the committee and provides its opinion on matters requested by other committees. The Turkish Grand National Assembly (TBMM) reviews and discusses Committee reports about the results of the Committee’s activities. Thus the TBMM is informed about its duties and measures to be taken about human rights. If it deems necessary the TBMM uses constitutional supervision tools on the executive body

* Bu makale, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku doktora programı kapsamında hazırlanmakta olan, “2017 Değişiklikleri Sonrası 1982 Anayasası’na Göre Parlamentonun İdarenin Denetlenmesindeki Rolü” isimli tezden üretilmiştir. Bu tez, TÜBİTAK 2211-A Genel Yurt İçi Doktora Burs Programı kapsamında desteklenmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, E-Mail: oboyar@marmara.edu.tr

*** Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bölümü Doktora Öğrencisi, E-Mail: guldencinarli@marun.edu.tr

and attracts public's attention on these committee reports. Additionally, in order to prevent potential new violations caused by laws and regulations, the TBMM can apply for advisory opinion of the Committee.

Keywords: Human Rights Inquiry Committee, Parliamentary Scrutiny, Standing Committee, Human Rights.

GİRİŞ

Parlamento kavramı, 13'üncü yüzyılın ortalarından sonra Birleşik Krallık'ta, ulusal meclisler için kullanılmaya başlandıktan kısa sürede yerleşmiş bir kavramdır¹. Birleşik Krallık'ta parlamentonun ortaya çıkışında, karşılıklı çıkar mücadelesi yanında; idarenin keyfi uygulamalarının önlenmesi, mutlak iktidarın sınırlandırılması ve idarenin denetlenmesi ihtiyaçları önemli rol oynamıştır².

Demokrasilerde parlamentonun klasik görevlerinden biri, yürütme organının gözetim ve denetimidir³. Denetim, belirli bir kurala uygunluğunun sağlanması amacıyla belirli bir işlem, eylem veya duruma karşılanması olarak açıklanabilir⁴. Parlamentonun hükümeti denetlemesi, Orta Çağ'da, Birleşik Krallık'ta belirmeye başlamış ve gittikçe etkinliğini arttırmıştır⁵. Parlamento denetiminin bu gelişimi, demokrasi mücadelesinin gelişimi ile beraber ilerlemiştir⁶. Nitekim Fransada kralın keyfi yönetimi ve ona bağlı yargının karşısında; 1789 Beyannameşi ile kurulan anayasal sistemin merkezinde, hakların beşiği olan ve toplumun temsilcilerinden oluşan parlamento yer almıştır⁷.

Parlamento denetimi, hükümet sisteminin türüne göre, yoğun veya düşük düzeyde olabilir⁸. Aynı hükümet sistemine tâbi olan devletlerde veya aynı devlette farklı dönemlerde yürütme organını denetlemek için yasama organının başvurabileceği farklı imkan ve araçlar bulunabilmektedir⁹. Hangi hükümet sistemi benimsenirse benimsensin, yasama ile yürütme erklerinin aynı siyasi çizgiden olması halinde yürütme organı hakkında tartışma konusu yapılabilecek durumlar saklanabilirken; bu iki erkin aynı siyasi partinin etkisinde olmaması ihtimalinde, yürütme organını güç duruma düşürecek hususları parlamentonun açığa vurması, parlamento denetimine etkili bir nitelik kazandırır¹⁰.

1 Strathearn GORDON, **The British Parliament**, 1st Edition, New York: Frederick A. Praeger, 1952, s.14.

2 Melikşah YASİN, **İdarenin Yasama Tarafından Denetlenmesi**, 1. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2011, s.27.

3 Klaus H. GOETZ ve Diğerleri, "Parlamentolar ve Parlamerter Gözetim ve Denetim" **SIGMA Raporu**, Muhammed Emin Güzel ve Abdussamed Sığırtaç (çev.), Ankara: TBMM Basımevi, 2016, s.9.

4 Cem EROĞUL, "Cumhurbaşkanının Denetim İşlevi", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (AÜSBFD)**, Cilt.33, Sayı.1 (Ocak 1978), s.36.

5 İlhan ARSEL, **Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, Birinci Kitap: Demokrasi**, Ankara: Güven Matbaası, 1955, s.161-166 Aktaran: Ergun ÖZBUDUN, **Parlamerter Rejimde Parlamerteronun Hükümeti Murakabe Vasıtaları**, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No.171, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1962, s.1.

6 Hikmet TÜLEN, **Türk Anayasa Hukukunda Bakanların Cezai Sorumluluğu ve Meclis Soruşturması**, 1. Baskı, Konya: Mimoza Yayınları, 1999, s.13.

7 Oya BOYAR, **Anayasa ve Özel Hukuk**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2019, s.63.

8 Erdal ONAR, **Meclis Araştırması**, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No.419, Sevinç Matbaası, 1977, s.1.

9 TÜLEN, s.5.

10 Herbert A. SIMON, Donald W. SMITHBURG ve Victor A. THOMPSON, **Kamu Yönetimi**, 5. Baskı, Cemal Mihçoğlu (çev.), Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1985, s.417-418.

Türk anayasal sisteminde 2017 değişiklikleriyle Cumhurbaşkanı ve yasama organının eş zamanlı yapılacak seçimlerle seçilmesine dair düzenleme karşısında söz konusu farklılaşmanın görülmesi daha zorlaştırılmaya çalışılmış görünmektedir. Duverger'e göre; aynı anda yapılan seçimlerde, seçmenlerin milletvekilliği için bir partiye, devlet başkanlığı için farklı partiye oy vermesi "anormal" olur¹¹. Buna ek olarak, Türkiye'deki partilerin güçlü bir disipline sahip bulunduğu olgusu da göz önüne alınmalıdır. Öyle ki çoğu modern mecliste -parlamentonun baskın mı, yürütme organına yardımcı mı olacağına dair- güç paylaşımının anahtarı, meclisin içindeki siyasi parti sistemindedir. Dolayısıyla siyasi partilerin parlamento içerisinde sahip oldukları yetkiler ve görevler yürütme üzerindeki yasama denetiminin derecesini belirler ve meclis faaliyetlerini etkiler¹².

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), çeşitli yollarla doğrudan veya dolaylı olarak yürütme erki üzerinde denetim yetkisini kullanır. Bu kapsamda, meclisin elinde bulunan imkanlardan biri, daimi komisyonlar olup; bunlar içinde de özellikle Dilekçe Komisyonu, Plan ve Bütçe Komisyonu, Kamu İktisadi Teşebbüsleri Komisyonu ve İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nun denetim fonksiyonları ağır basmaktadır.

Parlamente denetim aracı olarak İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nun ele alındığı bu çalışmada, Komisyonun kuruluşu, görev ve yetkilerine ilişkin açıklamalardan sonra, yürüttüğü inceleme faaliyetleri ve verdiği kararların etkisi üzerinde durularak parlamente denetim aracı olarak etkinliği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

I. GENEL OLARAK

A. MECLİS KOMİSYONLARI

Komisyonlar; bir yasama organı tarafından kendi üyelerinden kurulmuş, düzenli işleyişe sahip, yasama dönemi boyunca varlığını devam ettiren, sayıca birden fazla ve düzenli olarak -Meclis işlerinden kendi yetkisinde kalanlar hakkında- Meclis nihai kararı almadan önce hazırlık değerlendirmelerini yapan organlardır¹³. Anglosakson ülkelerde yasama meclislerindeki bu organlar için komisyon yerine komite ismi tercih edilmektedir¹⁴.

Bugün komisyonların parlamento içinde veya dışında görevlendirilmesi modern parlamentonun ayırt edici özelliklerinden biri olup, neredeyse tüm meclislerde komisyon yapılanmasına rastlanmaktadır¹⁵. Çift meclisli parlamentolarda her meclisin kendi üyelerinden oluşan ayrı komisyon yapılanmaları ve iki meclisin üyelerinden oluşan karma komisyonlar bulunur.

11 Maurice DUVERGER, **Siyasi Partiler**, 4. Baskı, Ergun Özbudun (çev.), Ankara: Bilgi Yayınevi, 1993, s.504.

12 Alan R. BALL, **Modern Politics and Government**, 4th Edition, London: Macmillan Education, 1988, s.141.

13 J. Franklin JAMESON, "The Origin of the Standing-Committee System in American Legislative Bodies", **Political Science Quarterly**, Vol. 9, No. 2 (June 1894), s.247.

14 M. Tuncer KARAMUSTAFAOĞLU, **Yasama Meclisinde Komisyonlar**, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 201, Ajans-Türk Matbaası, 1965, s.4.

15 Andrew HEYWOOD, **Politics**, 3rd Edition, New York: Palgrave Macmillan, 2007, s.346.

Dört yüz ila altı yüz üyeli modern yasama meclislerinde; milletvekillerinin uzmanlıklarına göre bölümlere ayrılması ile birçok metnin aynı anda detaylı incelenip raporlanması sağlanması, yasama faaliyetlerinin karmaşık bir düzen içinde tıkanmasını engeller¹⁶. Meclis komisyonları, zamanla yasama meclislerinin dinamikleri olup yasa yapım sürecinin merkezi haline gelmiş, tüm çalışmaları üstüne alarak, yasama meclislerini konuşulan yer olmakla sınırlı bırakmıştır¹⁷. TBMM’de birçok iş, Genel Kurul gündemine alınmadan önce faaliyet konularına göre uzmanlaşmış meclis komisyonlarında görüşülüp olgunlaştırılır ve burada hazırlanan raporlar Meclis Başkanlığına sunulur¹⁸. TBMM’nin mutfağı olarak nitelendirilen komisyonlar, kanun tekliflerinde de partiler arasında uzlaşma ve ödünleşmelerin yapılması fırsatını vererek, hızlanma ve verimlilik sağlayan çalışmaları yürütür¹⁹.

Güçlü bir komisyon, konuşulan yerden ziyade çalışılan yeri tanımlar ki komisyonlarda, ayrıntılı incelemeler yapılması, hükümetin denetlenmesi ve politika seçeneklerinin araştırılması mümkündür²⁰. Genellikle komisyonların üye dağılımı meclislerdeki genel parti gücüyle orantılı olduğu için bahsettiğimiz hususların sağlanması adına partizanlığın kontrol edilebilmesi, kritik öneme sahiptir. Dünyanın en güçlü komisyonlarına sahip olduğu ve birçok meclisçe model alındığı genel olarak kabul edilen Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD’de)²¹, kısmen erkler ayrılığının işleyişi nedeniyle parti disiplininin zayıf olması, komisyon üyelerinin teklifleri değerlendirmesinde, üyesi buldukları partiyi yönetenlerin çıkarlarının ötesinde düşünebilmelerini sağlamaktadır²². Oysa Avustralya, Yeni Zelanda ve Birleşik Krallık yasama komisyonlarında üyelerin çoğunluğu hükümete sadık oldukları için, komisyonların etkisi azalmaktadır, ancak Almanya’da parti disiplini güçlü olsa da, büyük ölçüde iki ya da daha fazla partinin desteğine muhtaç koalisyon hükümetlerinin meclisi uzlaştırması gereğinin bir sonucu olarak, güçlü yasama komisyonları bulunmaktadır²³.

Yasama organlarında geçici ve daimi olmak üzere iki tür komisyon vardır. Geçici komisyonlar belirli bir işi incelemek üzere kurulup bu görev tamamlandığında dağılırken; (meclis komisyonları denilince, akla ilk gelen) daimi komisyonlar, kalıcı görevler üstlenen iç organlar olarak karşımıza çıkar²⁴. Mecliste yer alan daimi komisyonlar, TBMM İktüzüğü’nün 20’nci maddesinde sayılmıştır ve buna ek olarak çeşitli kanunlarla oluşturulmuş daimi komisyonlar da bulunmaktadır. 20’nci maddede sayılan daimi komisyonlardan biri de İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu’dur.

16 KARAMUSTAFAOĞLU, s.8.

17 HEYWOOD, s.346.

18 Ergun ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku**, 17. Baskı, Ankara: Yetkin Basımevi, 2017, 17. Baskı, s.293.

19 Bülent TANÖR ve Necmi YÜZBAŞIOĞLU, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 17. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2018, s.279.

20 Rodd HAGUE, and Martin HARROP, **Comparative Government and Politics**, 6th Edition, New York: Palgrave Macmillan, 2004, s.251.

21 HEYWOOD, s.347-348.

22 Duncan WATTS, **Understanding US/UK Government and Politics**, 1st Edition, Manchester: Manchester University Press, 2003, s.116-117.

23 HEYWOOD, s.348.

24 KARAMUSTAFAOĞLU, s.115.

B. İNSAN HAKLARI ÜZERİNE MECLİS KOMİSYONLARI

1982 Anayasası hak ve özgürlüklerin kavramsallaştırılması bakımından iki ayrı ifadeye yer vermektedir: “insan hakları” (Any. md. 2, 14, 68’de olduğu gibi), “temel” hak ve hürriyetler (Any. II. Kısım başlığı, md. 12, 13 ve 14’üncü maddenin kenar başlığında olduğu gibi).

Bu terimlerden ilki olan insan hakları değişmeyen, değiştirilemeyen ve ortadan kaldırılmayan hakları ifade eder²⁵. Yine insan haklarının hukuk düzeni tarafından, tüm insanlara tanınması arzu edilen, iç hukukta korunmasa da ahlaki olarak var olan bir ideali yansıttığı ifade edilmiştir²⁶. Dolayısıyla insan haklarının biri etik, diğeri hukuki olmak üzere iki yönü vardır: “Herkesin onur içinde yaşama hakkı olmalı” dediğinizde insan haklarının ne olması gerektiğine dair etik bir belirleme yapıyor olabilirsiniz. Buna karşılık, “Anayasanın 17’nci maddesine göre kişinin maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne saygı gösterilmesini isteme hakkı vardır” dediğinizde daha çok hukuksal alana gönderme yapıyor olursunuz. Bu ikinci anlam Anayasada hak ve özgürlükleri anlatmak için kullanılan ikinci ifade olan “temel hak” tanımlamasına daha uygun görünmektedir. Zira bu ifade genel olarak anayasada ya da uluslararası sözleşmelerde düzenlenen hakları anlatmak üzere kullanılmaktadır.

05.12.1990 tarih ve 3686 sayılı İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu, bu iki tanımdan daha çok ikincisini benimsemiş görünmektedir. Gerçekten de anılan Kanunun 2’nci maddesine göre:

“Bu Kanun; T.C. Anayasası ile İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi çok taraflı uluslararası belgelerde belirlenmiş bulunan insan hak ve hürriyetleri ile uluslararası alanda genel kabul gören insan haklarını kapsar”.

Dolayısıyla İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu’nun görev alanına giren haklar, bir yandan Anayasa tarafından, diğeri yandan uluslararası hukuk tarafından tanınmış olan haklardır.

İnsan haklarını düzenleyen belgeler, uluslararası (devlet dışı) kurumlarca hazırlanarak üye devletlerin onayı ile yürürlüğe girip bağlayıcı nitelik kazanmaktadır²⁷. 1948 yılında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesi’ne taraf olan Türkiye, 1954 yılında ise Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni onaylamıştır. Avrupa Birliği’ne tam üyelik başvurusu yapılan 1987 yılı sonrası dönemde, insan hakları konusu gündemde yoğun yer tutmaya başlamıştır²⁸.

Tüm dünya ve Türkiye’de anayasal demokrasi alanında kat edilen yol, yasama organlarına insan haklarını gözeterek yasa yapma veya güncelleme ve ayrıca idareyi denetleme açısından sorumluluk yüklemiştir. Parlamentoların insan haklarını denetlemek için ya özel olarak bir insan hakları

25 Ahmet MUMCU ve Elif KÜZECİ, *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, 8. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2019, s.18.

26 Kemal GÖZLER, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, Cilt II*, 2. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi, 2020, s.486, 488.

27 Mehmet AKAD, Bihterin VURAL DİNÇKOL ve Nihat BULUT, *Genel Kamu Hukuku*, 11. Baskı, İstanbul: Der Yayınları, 2015, s.222.

28 İzzet EROĞLU, “TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu”, *Yasama Dergisi*, Sayı.2 (Temmuz-Ağustos-Eylül 2006), s.35.

komisyonu kurma yoluna gittiği ya da her ihtisas komisyonuna kendi çalışma alanları kapsamında bu görevi verdiği görülmektedir²⁹. Özel olarak kurulan ilk insan hakları komisyonu, 1982 yılında Bolivya’da oluşturulmuş ve buradan dünyaya yayılmıştır ancak halihazırda Fransa gibi böyle bir komisyon oluşturma yoluna gitmemiş devlet örnekleri de vardır³⁰. Merkezi Cenevre’de olan Parlamentolar Arası Birlik, devletlerin insan hakları komisyonlarının kurumsallaşması üzerine çalışmalar yapmaktadır³¹.

Türkiye, 05.12.1990 tarihinde 3686 sayılı Kanun ile İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu’nu kurarak, insan hakları alanında özel bir komisyon oluşturan ülkeler içinde yer almıştır. Bu adımın atılmasında; ulusal ve uluslararası düzeyde insan hakları alanındaki ilerlemeleri izlemek, ihlalleri saptamak ve başvuruları değerlendirmek üzere, gerek dış etkenler, gerekse nispeten artan demokratik talepler etkili olmuştur³². Bu kapsamda Kanun gerekçesinde; Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İşkencenin ve Gayri İnsani ya da Küçültücü Ceza veya Muamelelerin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi, İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, Avrupa Konseyi’nin Avrupa Hukuk Sahasını oluşturma çalışmalarının sonucunda ortaya çıkan Avrupa sözleşmeleri sayılmıştır³³. Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne tam üyelik için 14 Nisan 1987 tarihinde yapmış olduğu başvuruya, Avrupa Birliği Komisyonu tarafından verilen 20 Aralık 1989 tarihli cevapta “*insan hakları konusundaki gelişmelerin henüz bir demokraside olması gereken seviyeye ulaşmadığı*” eleştirisi de etkenlerden bir diğeridir³⁴. Nitekim 3686 sayılı Kanun’un gerekçesinde, Komisyonun kurulma nedeni izah edilirken, uluslararası taahhütlere riayet etme isteğinin ön plana çıktığı görülmektedir:

“Mevcut Yasalara rağmen meydana gelecek insan hakları ihlallerini; uluslararası taahhütlere uygun olarak önlemek, yargısal koruma yanında Yasama Organınca da güvence altına alınmasını temin etmek bakımından olumlu bir adım olacağına inandığımız böyle bir komisyonun kurulmasının, ülke dışında Türkiye’ye yöneltilen haksız eleştirilerin mesnetsiz bırakılmasına ve gereken cevabın verilmesine de yardımcı olacağı inancı ile bu Kanun Teklifi hazırlanmıştır”.

Komisyon, özel görevli olarak, Kanunda belirtilen insan haklarına ilişkin konularda görüş sunar ve rapor düzenler³⁵.

29 Zeynep DURAN, “Karşılaştırmalı Ülke Uygulamaları”, **İnsan Haklarının Korunmasında Bir Parlamerter Denetim Yolu: İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu**, Ankara: TBMM Basımevi, 5 Mayıs 2017, s.83.

30 DURAN, s.83, 87.

31 EROĞLU, s.34.

32 YASİN, s.106.

33 TBMM, İstanbul Milletvekili Bülent Akarcalı, Gümüşhane Milletvekili Ülkü Gökalp Güney, İstanbul Milletvekili Hasan Fehmi Güneş ve Konya Milletvekili Vefa Tanır’ın, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu Teklifi ve Adalet ve Anayasa Komisyonları Raporları, 1990, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c051/tbmm18051042ss0498.pdf> (10 Ekim 2020), s.1.

34 Commission of the European Communities, **Commission Opinion on Turkey’s Request for Accession to the Community** (Sec.89, 2290 final), Brussels, 20.12.1989, http://www.cvce.eu/obj/commission_opinion_on_turkey_s_request_for_accession_to_the_community_20_december_1989-en-4cc1acf8-06b2-40c5-bb1e-bb3d4860e7c1.html (10 Ekim 2020), s.5.

35 Şeref İBA ve Rauf BOZKURT, **100 Soruda Türk Parlamerter Hukuku**, 3. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006, s.242.

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nun bir kanun marifetiyle kurulmuş olması, kendisine ait aşağıda değineceğimiz yetkileri kullanırken, üçüncü kişileri bağlayan hususlarda hukuki gücünü artırmaktadır³⁶. 3686 sayılı Kanun'un 1'inci maddesinde amaç açıklanmıştır:

“Bu Kanunun amacı; Dünyada ve ülkemizde insan haklarına saygı ve bu konudaki gelişmeleri izlemek suretiyle uygulamaların bu gelişmelere uyumunu sağlamak ve başvuruları incelemek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisinde bir İnsan Haklarını İnceleme Komisyonununun kuruluş, görev, yetki, çalışma usul ve esaslarını düzenlemektir”.

Karşılaştırmalı hukukta bu Komisyona benzer bir işlevi yerine getiren komisyonlar bulunmaktadır.

Birleşik Krallık'ta daimi komisyonlar arasında İnsan Hakları Karma Komisyonu bulunmaktadır³⁷. Birleşik Krallık İnsan Hakları Karma Komisyonu, 1998 tarihli İnsan Hakları Kanunu ve Birleşik Krallık'ın uluslararası yükümlülükleri açısından insan haklarına ilişkin denetimi yapmakla görevlendirilmiştir³⁸. Uluslararası sözleşmelerle Birleşik Krallık'ın yüklediği insan haklarına ilişkin kurallara riayet edilip edilmediğini izler ve bazen kendi seçtiği konularda tematik incelemeler yürütür³⁹. Birleşik Krallık'ta yazılı bir anayasa bulunmadığı için insan hakları, uluslararası sözleşmelerle de tanınsa, yasal değişikliklerle kolayca ilga edilebilmesi göz önüne alındığında, yeterli güvenceye sahip değildir⁴⁰. Birleşik Krallık'ta, en üstün kural koyma yetkisine sahip parlamentonun egemenliği esas olup; bu husus, mahkemeler tarafından tartışılmaz ve idare tarafından da kabul edilir⁴¹. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni Birleşik Krallık hukukuna dahil ederek mahkeme kararlarına esas alınmasını sağlayan 1998 tarihli İnsan Hakları Kanunu, parlamentonun egemenliğine insan hakları bağlamında farklı bir boyut getirmiştir⁴². Anılan Kanun'un başlangıç metninde belirtildiği üzere; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında garanti edilen hak ve özgürlükleri daha etkili kılmak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları hakkında önlem almak ve diğer ilgili amaçlar için çıkarılmıştır⁴³. Ancak bu Kanunun da öncesinde ve ötesinde, Birleşik Krallık'ta özgürlüklerin; parlamentonun üstünlüğü, hukukun üstünlüğü ile anayasal sözleşmelerden kaynaklandığı ve bu etkileşimle korunduğu ifade edilmektedir⁴⁴. Özetle; Birleşik Krallık için parlamento, insan haklarının korunmasında önemli bir

36 İrfan NEZİROĞLU, **Türk Parlamento Hukukunun Temel Kavramları**, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008, s.224.

37 Yiğit KARAHANOGULLARI, “Birleşik Krallık'ta Merkezi Yönetim Bütçe Süreci”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt.69, Sayı.1 (2014), s.84.

38 Michael C. TOLLEY, “Parliamentary Scrutiny of Rights in the United Kingdom: Assessing the Work of the Joint Committee on Human Rights”, **Australian Journal of Political Science**, Vol.44, No.1 (March 2009), s.41.

39 DURAN, s.88.

40 WATTS, s.51-52.

41 Albert Venn DICEY, **Introduction to the Study of the Law of the Constitution**, 10th Edition, London: Macmillan Press, 1979, s.194.

42 WATTS, s.63, 150.

43 Human Rights Act 1998, Introductory Text, 1998, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/42/introduction> (11 Ekim 2020); WATTS, s.50.

44 Cristina E. PARAU, **Core Principles of the Traditional British Constitutions**, (t.y.) https://www.politics.ox.ac.uk/materials/Core_Principles_of_the_British_Constitutions.pdf (11 Ekim 2020), s.13; DICEY, s.194-197.

role sahiptir ve bu bağlamda, İnsan Hakları Karma Komisyonu diğer devlet örneklerine nazaran özel bir konumdadır.

ABD’de Temsilciler Meclisi’nin 24.09.2008 tarih ve 1451 sayılı Kararı ile “Tom Lantos İnsan Hakları Komisyonu” kurulmuştur⁴⁵. Esasen Komisyon’un tarihi, 1983 yılına dayanmaktadır. Holokost’tan kurtularak ABD Kongresi’nde hizmet veren tek isim olan Tom Lantos, Kongre’deki diğer partiye mensup John Edward Porter ile iki partili Kongre İnsan Hakları Grubunu (Congressional Human Rights Caucus) 1983 tarihinde kurmuş ve hayatı boyunca dünya çapında insan haklarına saygı gösterilmesi için çalışmış bir milletvekilidir⁴⁶. Tom Lantos’un öldüğü yıl olan 2008’de, kendisinin öncü olduğu bu oluşumun, Temsilciler Meclisi içinde ismiyle anılacak bir daimi komisyon olarak devamına dair alınan kararla oluşturularak bugüne kadar gelmiştir⁴⁷. Komisyonun kuruluş amacı; İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve diğer ilgili insan hakları düzenlemelerinde yer alan, uluslararası düzeyde tanınmış insan hakları normlarını, Kongre içinde ve dışında, tarafsız bir şekilde geliştirmek ve savunmak olarak açıklanmıştır⁴⁸. ABD’de ayrıca Senato bünyesinde kurulmuş Dış İlişkiler Komisyonu’nun bir alt komisyonu olarak Batı Yarımküre, Sınırşan Suçlar, Sivillerin Güvenliği, Demokrasi, İnsan Hakları ve Küresel Kadın Sorunları Komisyonu da mevcuttur⁴⁹.

II. KOMİSYONUN KURULUŞU

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu’nun oluşumuna ilişkin düzenlemeler, 3686 sayılı Kanun’un 3’üncü maddesi ile getirilmiştir. Söz konusu hüküm uyarınca:

“Üye sayısı Danışma Kurulunun teklifi üzerine Genel Kurulca belirlenecek İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunda; siyasi parti grupları ile bağımsızlar Meclisteki sayılarının -boş üyelikler hariç- üye tamsayısına nispet edilmesi ile bulunacak yüzde oranına uygun olarak temsil edilirler.

Bu Komisyon üyelikleri için, bir yasama döneminde iki seçim yapılır. İlk seçilenlerin görev süresi iki yıldır, ikinci devre için seçilenlerin görev süresi ise o yasama döneminin sonuna kadar devam eder.

Komisyon, Siyasi Parti gruplarının yüzde oranlarına göre, bir başkan, iki başkanvekili, bir sözcü ve bir katip seçer. Bu seçim, üye tamsayısının salt çoğunluğuyla toplanan Komisyonun, toplantıya katılanlarının salt çoğunluğunun gizli oyuyla yapılır”.

45 Tom Lantos Human Rights Commission United States Congress, History, (t.y.) <https://humanrightscommission.house.gov/about/history> (6 Temmuz 2020).

46 Tom Lantos Human Rights Commission United States Congress, History.

47 Tom Lantos Human Rights Commission United States Congress, History.

48 Authenticated U.S. Government Information GPO, H. Res. 1451 in the House of Representatives, U.S., 2008 <https://humanrightscommission.house.gov/sites/humanrightscommission.house.gov/files/documents/BILLS-110hres1451eh.pdf> (6 Temmuz 2020), s.1.

49 Specialized Body – Human Rights: Senate Committee on Foreign Relations Sub-Committee on Western Hemisphere, Transnational Crime, Civilian Security, Democracy, Human Rights, and Global Women’s Issues, (t.y.) https://data.ipu.org/node/185/parliamentary-bodies/specialized-bodies/human-rights?chamber_id=13388 (7 Temmuz 2020).

Herhangi bir partinin komisyonlarda kendisine düşen üye kontenjanından vazgeçebileceğine dair TBMM İçtüzüğünde yer alan genel hüküm (md. 21/2), özel kanunda yer alan bu hükmüne binaen, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu bakımından geçerli değildir⁵⁰. Mecliste grubu bulunmayan bir partiye mensup milletvekilleri, bağımsız milletvekillerine düşen kontenjan için başvurabilecektir⁵¹.

Birleşik Krallık İnsan Hakları Karma Komisyonu, Avam Kamarası İçtüzüğü'nün 152B maddesi uyarınca, on iki üyeden oluşur ve her iki Kamara da Komisyona eşit sayıda üye verir⁵². Üyelerin partilere göre dağılımında, iktidar partisinden sadece beş üye seçilmesi dikkat çekerken; diğer yedi koltuk, muhalefet ve bağımsız milletvekilleri arasında döneme göre farklı oranlarda paylaşılmaktadır⁵³. Almanya Federal Meclisi bünyesinde yer alan İnsan Hakları ve İnsani Yardım Komisyonu, dokuz üyesi iktidar partisi mensuplarından olmak üzere toplam on yedi üyeden oluşmaktadır⁵⁴.

Devletten bireye yönelen insan hakları ihlallerini layığıyla ele alabilmek için; özellikle yürütme organına seçilen siyasi partiye mensup Komisyon üyelerinin, bağımsız ve tarafsız hareket edilebilmesi ve Komisyonun araştırdığı insan hakkı ihlallerinin mağdurları ile hiçbir üyenin -sırf bu ihlale dikkat çektiği için- aynı dünya görüşüne sahipmiş ya da işlediği suçun cezasız bırakılmasını savunuyormuş gibi algılanmaması gerekir⁵⁵. Gerçekten de bir kimsenin idare tarafından hukuka aykırı şekilde insan hakkının ihlal edildiğini söylemek ile o kimsenin söz konusu ihlale muhatap tutulmasına gerekçe olarak idarenin ileri sürdüğü hususları savunmak farklıdır. Hiçbir gerekçenin, idareye, bireylerin sahip oldukları insan haklarını, hukukun izin verdiğinin ötesinde sınırlama veya yok sayma yetkisi vermediği açıktır. Bu gerçeği dile getiren Komisyon üyelerinin ise söz konusu insan hakları ihlaline muhatap olan kimsenin dünya görüşü, siyasi aidiyeti veya faili olduğu suçunu savunanlar ile özdeşleştirilerek itham edilmesi, Türkiye'nin insan hakları alanındaki kazanımlarına zarar verir.

İdarenin insan haklarını etkileyen faaliyetleri hususunda bilgi sahibi olan üyelerin değişimi için öngörülen sürenin iki yıl olması; incelenmekte olan işlerin tamamlanmaması, verimliliğin düşmesi, yeni üyelerin aynı seviyeye ulaşmasının zaman alması gibi nedenlerle kısa bulunabilir⁵⁶. Ancak aynı üyelerin tekrar seçilmesinin önünde yasal bir engel bulunmamaktadır.

TBMM İçtüzüğü'nün 24'üncü maddesi uyarınca daimi komisyonlara bir başkanvekili seçilirken; 3686 sayılı Kanun ile İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'na iki başkanvekili seçilmesi öngörülmüştür⁵⁷.

50 EROĞLU, s.41.

51 NEZİROĞLU, s.226.

52 House of Commons, Standing Orders, London, 2018, https://publications.parliament.uk/pa/cm201719/cmstords/1020/so_1020_180501.pdf (6 Temmuz 2020), s.197.

53 Specialized Body – Human Rights: Joint Committee on Human Rights, (t.y.) https://data.ipu.org/node/183/parliamentary-bodies/specialized-bodies/human-rights?chamber_id=13511 (7 Temmuz 2020).

54 Specialized Body – Human Rights: Committee on Human Rights and Humanitarian Aid, (t.y.) https://data.ipu.org/node/65/parliamentary-bodies/specialized-bodies/human-rights?chamber_id=13316 (7 Temmuz 2020).

55 Şenal SARIHAN, "İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun Misyonu, Etkinliği ve Bu Çerçeve de Deneyimlerimiz ve Beklentilerimiz", **İnsan Haklarının Korunmasında Bir Parlamenter Denetim Yolu: İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu**, Ankara: TBMM Basımevi, 5 Mayıs 2017, s.39-40.

56 YAŞIN, s.106-107.

57 İBA ve BOZKURT, s.242.

Yine diğer daimi komisyonlardan farklı olarak başkan, başkanvekili, sözcü ve katiplik görevlerinin dağılımında, siyasi parti gruplarının oranları dikkate alınmaktadır⁵⁸. Komisyonun sayılan beş üyeden oluşan grubuna, uygulamada “Başkanlık Divanı” denilmekte ancak bu adlandırma, herhangi bir mevzuata dayanmamaktadır⁵⁹. ABD Tom Lantos İnsan Hakları Komisyonu’na biri ilk sıradaki parti, diğeri azınlık partisine mensup olmak üzere iki eş-başkan seçilmekte ve yine iki grubun eşit sayıda üyeyle temsil edildiği sekiz kişilik bir yürütme kurulu oluşturulmaktadır⁶⁰.

III. KOMİSYONUN GÖREV VE YETKİLERİ

Komisyon, insan hakları ihlallerini TBMM adına gözlemleyip denetlemektedir⁶¹. 3686 sayılı Kanun’un Komisyonun görevlerini açıklayan 4’üncü maddesi uyarınca:

“İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun görevleri şunlardır:

- a) Uluslararası alanda genel kabul gören insan hakları konusundaki gelişmeleri izlemek,
- b) Türkiye’nin insan hakları alanında taraf olduğu uluslararası andlaşmalarla T.C. Anayasası ve diğer milli mevzuat ve uygulamalar arasında uyum sağlamak amacıyla yapılması gereken değişiklikleri tespit etmek ve bu amaçla yasal düzenlemeler önermek,
- c) Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığınca havale edilen kanun teklifleri ile olağanüstü hal sırasında çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamelerini görüşmek, Türkiye Büyük Millet Meclisi komisyonlarının gündemindeki konular hakkında, istem üzerine görüş ve öneri bildirmek,
- d) Türkiye’nin insan hakları uygulamalarının, taraf olduğu uluslararası andlaşmalara, Anayasa ve Kanunlara uygunluğunu incelemek ve bu amaçla, araştırmalar yapmak, bu konularda iyileştirmeler, çözümler önermek,
- e) İnsan haklarının ihlale uğradığına dair iddialar ile ilgili başvuruları incelemek veya gerekli gördüğü hallerde ilgili mercilere iletmek,
- f) Gerektiğinde dış ülkelerdeki insan hakları ihlallerini incelemek ve bu ihlalleri o ülke parlamenterlerinin dikkatlerine doğrudan veya mevcut parlamenter forumlar aracılığıyla sunmak,
- g) Her yıl yapılan çalışmalarını, elde edilen sonuçları, yurtiçi ve dışında İnsan Haklarına saygı ve uygulamaları kapsayan bir rapor hazırlamak”.

58 NEZİROĞLU, s.226.

59 EROĞLU, s.39.

60 Authenticated U.S. Government Information GPO, H. Res. 1451 in the House of Representatives, U.S., s.3-4.

61 İBA ve BOZKURT, s.242.

Zamanla genişleyerek yeni boyutlar kazanan uluslararası alandaki insan hakları gelişmelerini izlemek, hakların yeni anlam ve yorumlanış şekillerini takip etmek, Komisyonun başlıca görevidir⁶². Nitekim bu husus, Komisyonun görevleri listelenirken ilk sırada yer almıştır. İnsan haklarının geldiği aşama dolayısıyla tespit edilen güncel kapsamı, Komisyona diğer tüm görevlerinde rehberlik edecektir.

Komisyonun yasal düzenleme önermesine ilişkin görevi; kendisine, kanun teklifi sunma yetkisi tanınamakta, yasal boşluk veya yasa değişikliği ihtiyaçlarına ilişkin TBMM'nin dikkatinin çekilmesi kastedilmektedir. Oysa Komisyonun görev alanının hassasiyeti nazara alındığında bu husus, eleştiriye açıktır. Uluslararası sözleşmelerin bazıları, iç hukukta ayrıca bir düzenleme yapılmasına gerek olmaksızın “doğrudan uygulanan” (self-executing) içeriğe sahip iken; bazılarının iç hukukta doğrudan uygulanması mümkün olmayıp gerekli yasal düzenlemeler için muhatapları, yasama organıdır⁶³. Komisyona gelen başvuruda, tespit edilecek ihlalin ortadan kaldırılabilmesi için, ilgili insan hakkının tanındığı uluslararası sözleşmenin uygulanması açısından ihtiyaç duyulan bir yasal düzenleme varsa, buna dair teklifi hazırlayıp sunma yetkisinin kendisine tanınmamış olması eksiklik olarak kaydedilmiştir⁶⁴. ABD Temsilciler Meclisi'nin 1451 sayılı Kararı'nın 6'ncı maddesi uyarınca, Tom Lantos İnsan Hakları Komisyonu da yasama yetkisine sahip değildir⁶⁵. Diğer yandan, Birleşik Krallık İnsan Hakları Karma Komisyonu, yasal düzenleme önerme yetkisine sahiptir⁶⁶. Nitekim Parlamentolar Arası Birlik ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Ofisi'nin ortak yayınında, insan hakları komisyonlarının “*insan hakları alanında yasama girişiminde bulunabilmesi*” ideal yetkileri arasında sayılmıştır⁶⁷.

İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'na tekliflerin, esas komisyon olarak havalesine ilişkin kanundaki engel, 2011 yılında kalkmış ve madde metni yukarıdaki halini almışsa da uygulamada çok az sayıda teklif Komisyona havale edilmektedir⁶⁸. Bu nedenle Komisyonun, yasama işlevinden ziyade denetim fonksiyonu ön plandadır. Birleşik Krallık İnsan Hakları Karma Komisyonu'nun görevi, hükümetin her bir tasarısının, insan haklarına uygun olup olmadığını incelemektir⁶⁹. Bunu yaparken, önem arz eden insan hakları meselelerine odaklanır ve tasarının 1998 tarihli İnsan Hakları Kanunu'nu ihlal anlamında “ciddi risk”, “risk” ya da “kabul edilebilir bir risk” içerip içermediğine dair değerlendirmesini hazırlar⁷⁰.

62 YASİN, s.107.

63 Rona AYBAY, “Uluslararası Antlaşmaların Türk Hukukundaki Yeri”, *TBB Dergisi*, Sayı.70 (2007), s.206-207.

64 YASİN, s.112.

65 Authenticated U.S. Government Information GPO, H. Res. 1451 in the House of Representatives, U.S., s.6.

66 Specialized Body – Human Rights: Joint Committee on Human Rights.

67 Inter-Parliamentary Union and United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, **Human Rights Handbook for Parliamentarians**, France: Courand et Associés, 2016, s.112.

68 Ayhan Sefer ÜSTÜN, “İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun Misyonu, Etkinliği ve Bu Çerçeve de Deneyimlerimiz ve Beklentilerimiz”, **İnsan Haklarının Korunmasında Bir Parlamenter Denetim Yolu: İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu**, Ankara: TBMM Basımevi, 5 Mayıs 2017, s.21-22.

69 Human Rights (Joint Committee), Role of the Committee, (t.y.) <https://committees.parliament.uk/committee/93/human-rights-joint-committee/role> (7 Temmuz 2020).

70 TOLLEY, s.44-45.

TBMM'deki komisyonların istemde bulunması halinde, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu tarafından kendilerine görüş ve öneriler bildirilebilmektedir. ABD Tom Lantos İnsan Hakları Komisyonu'nun kuruluş amaçları arasında “insan hakları konusundaki çalışmalarında, Kongre'nin organlarını desteklemek ve üyelere ve personele insan hakları konusunda uzman görüşü ve bilgi sağlamak” yer almaktadır⁷¹. Parlamentolar Arası Birlik ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Ofisi'nin ortak yayınında insan hakları komisyonlarının “*insan hakları konusunda diğer Parlamento organlarına tavsiyede bulunması*” da ideal yetkiler arasında sayılmıştır⁷².

Komisyon bünyesinde “*Türkiye'nin insan hakları uygulamalarının, taraf olduğu uluslararası antlaşmalara, Anayasa ve kanunlara uygunluğunu incelemek ve bu amaçla, araştırmalar yapmak, bu konularda iyileştirmeler, çözümler önermek*” görevi için bir alt komisyon kurulmuştur⁷³. Bu görev, Komisyonun resen hareket edip araştırma yapabileceği tek alan olduğu için herhangi bir başvuru olmasa da Komisyon tarafından gerekli inceleme ve araştırma faaliyetleri yürütülebilecektir⁷⁴. ABD Tom Lantos İnsan Hakları Komisyonu'nun kuruluş amaçları arasında, “*ABD'nin dünyada uluslararası olarak tanınan insan haklarının savunulmasında lider bilinmeye devam etmesi için; üyelerini, özellikle de Temsilciler Meclisi'ne yakın zamanda seçilmiş üyelerini, insan haklarını aktif olarak gözetmeleri konusunda desteklemek ve cesaretlendirmek*” yer almaktadır⁷⁵. Bu düzenlemeden, ABD'nin kendisini “dünyanın insan hakları alanındaki ilerlemelerini sağlayan” yani bir anlamda “takip edilen ülke” olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Türkiye'de dilekçe ile başvurulabilecek makamlardan birisidir⁷⁶. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolunun tanınmasından iki sene sonra kurulan Komisyona verilen bu yetki; hem 3686 sayılı Kanun, hem 3071 sayılı Kanun hükümleri uyarınca ve hem de uluslararası alanda Türkiye'nin taraf olduğu insan haklarına ilişkin sözleşmeler bakımından inceleme yapılmasını gerektirmektedir⁷⁷. Bu husus, Dilekçe Komisyonu'nun iş yükünü hafifletmektedir⁷⁸. Diğer yandan, her iki komisyona birden bireylerin başvurusunu engelleyen bir düzenleme bulunmamaktadır. Dahası, aynı başvurunun konusuna göre iletilebileceği yasama ile ilintili; Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu ve Kamu Denetçiliği Kurumu gibi başka makamlar da vardır⁷⁹. Birleşik Krallık'taki İnsan Hakları Karma Komisyonu ise bireysel başvuru almamaktadır⁸⁰. Almanya İnsan Hakları ve İnsani Yardım Komisyonu da bireylerden gelen başvuruları kabul etme yetkisini haiz değildir⁸¹.

71 Authenticated U.S. Government Information GPO, H. Res. 1451 in the House of Representatives, U.S., s.1.

72 Inter-Parliamentary Union and United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, s.112.

73 NEZİROĞLU, s.227.

74 EROĞLU, s.55.

75 Authenticated U.S. Government Information GPO, H. Res. 1451 in the House of Representatives, U.S., s.2-3.

76 Yüksel HIZ ve Zekeriya YILMAZ, **Bilgi Edinme ve Dilekçe Hakkı**, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2004, s.23.

77 Evren ELVERDİ, “Bireysel Başvuru Yolu”, **İnsan Haklarının Korunmasında Bir Parlamenter Denetim Yolu: İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu**, Ankara: TBMM Basımevi, 5 Mayıs 2017, s.135.

78 MUMCU ve KÜZECİ, s.272.

79 Mesut AYDINOĞLU, “Bireysel Başvuru Yolu”, **İnsan Haklarının Korunmasında Bir Parlamenter Denetim Yolu: İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu**, Ankara: TBMM Basımevi, 5 Mayıs 2017, s.147.

80 Human Rights (Joint Committee), Role of the Committee; DURAN, s.97.

81 EROĞLU, s.34.

Ulusal düzenlemeler veya Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde tanınan bir insan hakkının ihlal edildiğini ileri süren herkes -vatandaş olması şartı aranmaksızın- Komisyona başvurabilir⁸². Komisyon; isim, imza, adres bulunmayan başvuruları, ihlal iddiası gizlilik taşıyan istisnai haller dışında, işleme almadığı gibi, görülmekte olan bir davaya ilişkin başvuruları da değerlendirmemektedir⁸³. Şikayet dilekçelerinin incelenmesi, Komisyonun en çok vakit ayırdığı iş olup; ilgili kurumlarla yazıarak başvuru sahibini bilgilendirmekte ve nadiren, şikayet konusunun ağırlığı veya birden fazla kişiyi ilgilendirmesi halinde, söz konusu başvuru için alt komisyon kurabilmektedir⁸⁴. İlgili kurumlara yazılıp bilgi istenmesi halinde, 3071 sayılı Kanun uyarınca, otuz gün içinde Komisyona cevap verilmesi gerekmektedir; gelen cevap ilgisiz veya yetersiz bulunursa talep yinelenirken, cevabın yeterli görülmesi halinde başvuru sonuç yazısı hazırlanmaktadır⁸⁵.

Komisyonun görevleri arasında, gerektiğinde yurtdışında incelemeler yapmak ve yabancı parlamenterlerle doğrudan veya dolaylı olarak temas kurmak da yer almaktadır. Almanya İnsan Hakları ve İnsani Yardım Komisyonu da yurtdışı ziyaretleriyle oradaki uygulamalar hakkında bilgi toplayabilmekte ve diğer devletlerin parlamenter ya da hükümet temsilcileri ile bir araya gelebilmektedir⁸⁶. Benzer şekilde, Birleşik Krallık İnsan Hakları Karma Komisyonu da yurtdışına ziyaretlerde bulunma yetkisini haizdir⁸⁷.

Parlamentolar Arası Birlik ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın 2017 tarihli Küresel Parlamentolar Raporu'nda, insan haklarına ilişkin olarak, parlamentoların "*insan hakları mekanizmalarının kararları veya tavsiyelerine istinaden hükümetin reaksiyonlarını takip etmesi*" önerilmiştir⁸⁸. Komisyonun görevlerinin sayıldığı, 3686 sayılı Kanun'un 4'üncü maddesinde bu hususa yer verilmemiştir. Birleşik Krallık İnsan Hakları Karma Komisyonu, insan haklarına dair mahkeme kararlarına ilişkin hükümetin sorumluluğunu yerine getirip getirmediğini ve insan hakları yükümlülüklerine uyup uymadığını denetlemektedir⁸⁹. Almanya İnsan Hakları ve İnsani Yardım Komisyonu da insan haklarına ilişkin ulusal, bölgesel veya uluslararası mahkeme kararlarına ilişkin hükümetin sorumluluğunu yerine getirip getirmediğini denetler⁹⁰. Ancak ABD Tom Lantos İnsan Hakları Komisyonu'nun böyle bir görevi bulunmamaktadır⁹¹.

İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'na, görevlerini yerine getirebilmesi için tanınmış yetkiler, 3686 sayılı Kanun'un 5'inci maddesinde düzenlenmiştir:

82 YASİN, s.110-111.

83 ELVERDİ, s.136.

84 NEZİROĞLU, s.227.

85 AYDINOĞLU, s.142-143.

86 DURAN, s.85.

87 Specialized Body – Human Rights: Joint Committee on Human Rights.

88 Inter-Parliamentary Union and United Nations Development Programme, **Global Parliamentary Report 2017 (Parliamentary Oversight: Parliament's Power to Hold Government to Account)**, France: Courand et Associés, 2017, s.69-70.

89 Human Rights (Joint Committee), Role of the Committee.

90 Specialized Body – Human Rights Committee on Human Rights and Humanitarian Aid.

91 Specialized Body – Human Rights: Tom Lantos Human Rights Commission, (t.y.) https://data.ipu.org/node/185/parliamentary-bodies/specialized-bodies/human-rights?chamber_id=13387 (7 Temmuz 2020).

“İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, görevleri ile ilgili olarak, Bakanlıklarla Genel ve Katma Bütçeli Dairelerden, mahalli idarelerden, muhtarlıklardan, üniversitelerden ve diğer kamu kurum ve kuruluşları ile özel kuruluşlardan bilgi istemek ve buralarda inceleme yapmak, ilgililerini çağırıp bilgi almak yetkisine sahiptir.

Komisyon, gerekli gördüğünde uygun bulacağı uzmanların bilgilerine başvurabilir ve Ankara dışında da çalışabilir”.

Komisyonun inceleme yapma yetkisi bütün idari kurumları kapsamakta ve özel kuruluşları dahi içine almaktaysa da çalışmalarını etkili ve süratli şekilde yürütebilmesi için bu taleplerini gerektiği şekilde karşılamayan kimselere karşı icrai yetkileri bulunmaması eksikliklerdir⁹². Komisyon bazen yürütülmekte olan davalar hakkında duruşma günü ve dosya içeriğini talep eden yazılarını mahkemelere göndermekte, mahkemelerin bazılarında olumlu yanıt alırken; bazıları tarafından “Komisyonun yargıya talimat yazamayacağı” gerekçesiyle talebi yerine getirilmemektedir⁹³. Gerçekten de Komisyonun yetkilerini açıklayan 5’inci maddede sayılan kurumların kapsamına adli makamlar girmemektedir⁹⁴. Komisyonun idareyi denetlerken ihtiyaç duyduğu belgeleri, mahkemeler aracılığıyla elde etmesinin, yargı bağımsızlığına herhangi bir zarar getirmeyeceği iddiası yerinde olmayıp, mahkemenin dosyasını talep üzerine yasama erkine iletme zorunda olması dahi yargı üzerinde bir baskı aracı olarak kullanılma riski taşımaktadır. Bu nedenle, Komisyonun taleplerini yerine getirmeyen makam ve kişilere karşı icrai yetkiye sahip kılınarak ilgili idari makamlardan ihtiyacı olan belgelere ulaşması önem arz etmektedir.

ABD Tom Lantos İnsan Hakları Komisyonu, araştırmalarını yürütürken tanık dinleyebilir, kurumları ziyaret edebilir ancak kişileri tanıklık yapma veya bilgi ve belge sunma açısından zorlama yetkisine sahip değildir⁹⁵. Senato bünyesindeki Batı Yarımküre, Sınıraşan Suçlar, Sivillerin Güvenliği, Demokrasi, İnsan Hakları ve Küresel Kadın Sorunları Alt-Komisyonu’nun ise yaptığı araştırmalarda kişileri tanıklık yapma veya bilgi ve belge sunma açısından zorlama yetkisi bulunmaktadır⁹⁶. Oldukça geniş bir alanda insan hakları üzerine çalışmalar yürüten Birleşik Krallık İnsan Hakları Karma Komisyonu; bakanlar, hukukçular, insan hakları savunucuları, sivil toplum örgütleri dahil tüm ilgililerden yazılı bilgi isteme yetkisine sahip olup, nadiren sözlü delil de kabul eder⁹⁷. Ayrıca İnsan Hakları Karma Komisyonu’nun kişileri, tanıklık yapma ve bilgi sunmaya zorlama yetkisi bulunmaktadır⁹⁸.

92 YASİN, s.113.

93 EROĞLU, s.53.

94 MUMCU ve KÜZECİ, s.272.

95 Specialized Body – Human Rights: Tom Lantos Human Rights Commission.

96 Specialized Body – Human Rights: Senate Committee on Foreign Relations Sub-Committee on Western Hemisphere, Transnational Crime, Civilian Security, Democracy, Human Rights, and Global Women’s Issues.

97 TOLLEY, s.45.

98 Specialized Body – Human Rights: Joint Committee on Human Rights.

IV. KOMİSYON İNCELEMESİ VE KARARLARI

3686 sayılı Kanun'un, Komisyonun çalışma usul ve esaslarını düzenleyen 6'ncı maddesi uyarınca:

“İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir; ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz.

Komisyon, incelemelerini alt komisyonlar kurmak suretiyle de yapabilir.

Komisyon, görevleri ile ilgili olarak hazırladığı raporları Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunar. Bu raporlar Danışma Kurulunun görüş ve önerisi ile Genel Kurul gündemine alınabilir ve okunmak suretiyle veya üzerinde görüşme açılarak bilgi edinilir.

Komisyon raporları Cumhurbaşkanlığı ve ilgili bakanlıklara da Başkanlıkça gönderilir.

Komisyonun gerekli görmesi halinde; inceleme konusunun sorumluları hakkında genel hükümlere göre kovuşturma veya işlem yapılabilmesi için, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına Komisyon raporu ilgili mercie bildirilir.

Komisyon çalışmaları ile ilgili olarak, yurtiçi ve yurtdışı görevlendirmelere ait giderler, Komisyonun Kararı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanının onayı ile 6245 sayılı Harcırah Kanunu hükümlerine göre Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçesinden karşılanır”.

Komisyonunda temsil olunan siyasi parti gruplarının oranına göre üyeleri belirlenen alt komisyonlar, komisyona bireysel başvuru yoluyla gelen hak ihlali iddialarını incelemek üzere kurulabilecekleri gibi resen belirlenen çalışmaları yürütmek için oluşturulmaları da mümkündür⁹⁹. Alt komisyonlar, gerektiğinde yerinde incelemeler yapabilir¹⁰⁰ ve ilgili kişilerle görüşerek gerekli bilgi ve belgeleri temin etme yetkileri vardır¹⁰¹.

Komisyon tarafından; faaliyet, denetim ve yasama olmak üzere üç başlık altında raporlar yayınlanmaktadır. Faaliyet raporları esas itibarıyla diğer raporların ve Komisyona yapılan başvuruların genel bir özeti şeklindedir. Alt komisyon çalışmaları neticesinde hazırlanan ve Komisyon tarafından kabul edilen denetim raporlarının konulara göre dağılımında, ceza infaz kurumlarına ilişkin raporların yüzde elli ila yüzde yetmiş oranlarında ağırlığa sahip olduğu dikkat çekmektedir¹⁰². Bu sonuçta, en fazla bireysel başvurunun cezaevlerinden yapılıyor olması etkilidir.

99 Fazlı PEHLİVAN, “Alt Komisyon Çalışmaları ve Etkinliği”, *İnsan Haklarının Korunmasında Bir Parlamenter Denetim Yolu: İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu*, Ankara: TBMM Basımevi, 5 Mayıs 2017, s.191.

100 İBA ve BOZKURT, s.242.

101 NEZİROĞLU, s.227.

102 Türkiye Büyük Millet Meclisi, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 27. Dönem Denetim Raporları, (t.y.) https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/rapor_donem27.htm (16 Kasım 2020); Türkiye Büyük Millet Meclisi, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 26. Dönem Denetim Raporları, (t.y.) <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/>

Komisyonun hazırladığı son on faaliyet raporunda, bireysel başvurulara ilişkin konulara göre istatistiki dağılıma bakıldığında, cezaevlerinden gelen başvuruların ortalama yüzde kırk oranında olduğu görülmektedir. Diğer yandan, Komisyona ait en son yayınlanan 26. Dönem II. Devre Faaliyet Raporunda bu oranın, yüzde yetmiş yediye kadar ulaşmış olduğu görülmektedir¹⁰³.

Yasama raporları düzenlemek, 01.12.2011 tarihinde kanunda yapılan değişiklikten sonra Komisyonun görevleri arasında yer almıştır. Ancak Komisyonun yasama raporu düzenlediği kanun tasarısı ve teklifi sayısı oldukça düşük kalmıştır. Düzenlediği sınırlı sayıda yasama raporunda ise Komisyon bir değişiklik öngörmüşse, bunlara riayet edilmesi genel eğilim olmakla beraber, tasarı ya da teklifteki haliyle hükmün yasallaştığı istisnalara da rastlanmaktadır¹⁰⁴.

Bireysel başvurular üzerine Komisyonun, alt komisyon kurma yoluna gittiği örneklerde bir başarı eşğine ulaştığını söylemek mümkünse de ilgili kurumlardan bilgi istenerek sonuçlandırılan başvurularda, cevap yazan kimseler, mensubu oldukları kurumu koruma ve eylemlerini meşru gösterme yolunu seçtikleri için faydalı bir netice elde edilememektedir¹⁰⁵. Diğer yandan, bireysel başvuruların ilgili kamu kurumundan bilgi alınarak nihayete erdirildiği süreçlerde, bütün işlemler, yasama uzmanları tarafından yürütülmekte ve sadece Komisyon Başkanı, onay makamı olarak,

rapor_donem26.htm (16 Kasım 2020); Türkiye Büyük Millet Meclisi, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 24. Dönem Denetim Raporları, (t.y.) https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/rapor_donem24.htm (16 Kasım 2020); Türkiye Büyük Millet Meclisi, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 23. Dönem Denetim Raporları, (t.y.) https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/rapor_donem23.htm (16 Kasım 2020).

103 TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 26. Yasama Dönemi II. Devre Faaliyet Raporu (6 Aralık 2017-24 Haziran 2018), 2018, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2018/ihik_faaliyet_raporu_25072018.pdf (17 Kasım 2020), s.30. Bu husus, bir yandan Komisyonun konuya attığı özel önem sayesinde başvurucuların, sorunlarının Komisyonca çözüleceğine dair umut taşıdıklarını gösterdiği gibi; aynı konularda tekrar eden şikayetler, Komisyon raporlarının etkinliğinin zayıf olduğunu düşündürmektedir.

104 “Komisyon’un bu yasama yılındaki en önemli yasama çalışması esas komisyon sıfatıyla incelediği “Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanunu Tasarısı”dır. Tasarının daha detaylı incelenmesi için öncelikle bir alt komisyon kurulmuştur. (...) Komisyon, Alt Komisyon’ca hazırlanan yeni metin üzerinden Tasarı’yı görüşerek son halini vermiştir. Nihayetinde, tasarıda yapılan değişikliklerle Kurum bağımsız, çoğulcu, özerk ve daha etkin bir hale getirilmiştir. Tasarı 13 Haziran 2012 tarihinde Genel Kurul gündemine alınmak üzere TBMM Başkanlığına sunulmuş, 21 Haziran 2012 tarihinde Genel Kurul’da görüşülerek 6332 sayılı Kanun olarak kabul edilmiştir.” (TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 24. Dönem I. ve II. Yasama Yılları Faaliyet Raporu (Haziran 2011-Ekim 2012), 2012, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/24_Donem_1_ve_2_Yasama_Yillari_Faaliyet_Raporu.pdf (17 Kasım 2020), s.28-29). Daha sonra 6411 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun olarak yürürlüğe giren 1/708 Esas numaralı Kanun Tasarısı hakkında, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu’nun tali komisyon olarak sunmuş olduğu raporda yer alan metindeki sınırlı sayıda değişiklik önerisinden bazılarının kanunlaştığı, bazılarının ise dikkate alınmadığı görülmektedir. Bahsedilen iki durumu da yansıtan örnek, Komisyon metninde 5’inci madde olarak yer alan: “Kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan evli hükümlüler, iki ayda bir kez olmak üzere, üç saatten yirmidört saate kadar eşleri ile ceza infaz kurumu personelinin yakın nezareti olmaksızın mahrem görüşme yapabilir.” hükmüdür. Komisyonun tasarıda üç ay olan süreyi iki ayda bire indirme önerisi “en geç üç ayda bir” şeklinde 6’ncı madde olarak kanunlaşmış iken; tasarıda olmayan “mahrem” ifadesi, Komisyonun önerisi üzerine 6411 sayılı Kanun’un 6’ncı maddesinde yer almıştır. (TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Raporu, Esas No: 1/708, Karar No: 32, 19.12.2012, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2012/yasama_raporlari/1_708.pdf (17 Kasım 2020), s.12; Resmi Gazete, 6411 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 31.01.2013, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/01/20130131-32.htm> (17 Kasım 2020)).

105 EROĞLU, s.67.

incelemeleri takip etmektedir¹⁰⁶. Dolayısıyla alt komisyon kurulmaksızın sonuçlandırılan bireysel başvuruların içeriğine ilişkin oldukça sınırlı bilgi edinilebilmektedir. Olaylar Komisyon ile ilgili idare arasında kalmaktadır. Sadece Komisyon tarafından hazırlanan faaliyet raporlarında, bireysel başvurulara ayrılan başlık altında başvuruların; dilekçe konularına göre, başvuru hak konularına göre ve hakkında şikayet yapılan kuruma göre sayısal dağılımı verilmektedir. Ancak bu dilekçelerin kaçının idareye sorularak cevaplandırıldığı, idareye sorulan dilekçeler için verilen cevapların ne yönde olduğuna dair veriler paylaşılmadığı gibi, başvuruların haklı bulunma oranına dair bir açıklama da yapılmamaktadır¹⁰⁷.

Yapılan incelemelerin sonucunun açıklanması suretiyle yaratılan kamuoyu etkisi dışında komisyon raporlarının, TBMM Genel Kurulu'nda okunup görüşülse dahi bağlayıcı bir karar alınmadığı için herhangi bir işlevselliği bulunmadığını savunan görüş¹⁰⁸ bizce yerinde değildir. Çünkü TBMM Genel Kurulu'nda Komisyon raporları üzerine görüşme açılması, Komisyon'da görev almayan milletvekillerinin konuya olan ilgilerinin artması sonucu farklı bakış açıları ve çözüm önerilerinin sunulmasını sağlar¹⁰⁹. Diğer yandan, söz konusu raporlar aracılığıyla TBMM Genel Kurulu'nun dikkati çekilerek düzenleme getirilmesi veya yeniden ele alınması gereken konularda harekete geçilmesi sağlanabileceği gibi; soru, genel görüşme, meclis araştırması ve meclis soruşturması denetim araçlarının kullanılmasının sağlanması da mümkündür. Halihazırda Komisyon üyelerinin milletvekili sıfatıyla haiz oldukları yasal değişiklik önerme yetkilerini kullanarak, saptanan eksiklik ve aksaklıkları gidermek için teklif sunmaları önünde bir engel de bulunmamaktadır¹¹⁰. Birleşik Krallık İnsan Hakları Karma Komisyonu, Almanya İnsan Hakları ve İnsani Yardım Komisyonu ve ABD Tom Lantos İnsan Hakları Komisyonu hazırladıkları raporlar üzerine veya kendilerinin belirleyeceği bir konuda genel görüşme başlatma yetkisini haizdir¹¹¹.

Komisyon, incelemelerinden ulaştığı sonuçlar uyarınca; değiştirilmesi yürütme erkinin yetkisi dahilinde olan bir makamdaki kimsenin görevden alınması veya iç işleyişe ilişkin düzenlemelerin değiştirilmesi gibi yürütme organına yönelik konularda çeşitli önerilerde bulunabilir¹¹². Nitekim Komisyon raporu, Cumhurbaşkanı ve ilgili bakanlıklara da gönderilmektedir. Devam eden aşamalarda, hazırlanan raporlarda tespit edilen aksaklıkların giderilmesi amacıyla idarenin nasıl bir yol izlediğini gözlemleyecek bir mekanizmanın da Komisyona bağlı olarak oluşturulması faydalı olur. Güncel durumda böyle bir mekanizmadan yoksun olan Komisyonun, ancak daha önce denetim

106 AYDINOĞLU, s.143.

107 “Önceki yıllara ilişkin faaliyet raporlarında da ifade edildiği gibi, Komisyonun kendisine gelen başvuruları hak konularına göre ayırması, bu hakların ihlal edildiğinin tespiti anlamına gelmemektedir. Burada yapılan sadece iddiaları ortaya koymak, bir dilekçenin hangi hak kapsamında değerlendirilebileceğini belirlemektir.” (TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 24. Dönem I. ve II. Yasama Yılları Faaliyet Raporu (Haziran 2011-Ekim 2012), s.40).

108 EROĞLU, s.45, 61.

109 YAŞIN, s.110.

110 Fahri BAKIRCI, “Komisyonun Türk Hukukundaki Yeri”, **İnsan Haklarının Korunmasında Bir Parlamenter Denetim Yolu: İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu**, Ankara: TBMM Basımevi, 5 Mayıs 2017, s.65.

111 Specialized Body – Human Rights: Joint Committee on Human Rights; Specialized Body – Human Rights: Committee on Human Rights and Humanitarian Aid; Specialized Body – Human Rights: Tom Lantos Human Rights Commission.

112 EROĞLU, s.47.

raporu hazırladığı bir konuda baştan inceleme yapması halinde, tavsiyelerinin dikkate alınıp alınmadığını tespit etme imkanı bulunmaktadır¹¹³.

Almanya İnsan Hakları ve İnsani Yardım Komisyonu, hükümet tarafından iki yılda bir yayınlanan insan hakları raporlarını görüşür ve insan hakları politikasının geliştirilmesi için önerilerde bulunur¹¹⁴. Görüldüğü gibi Almanya örneğinde, yürütmenin hazırladığı bir rapor üzerine, Komisyon tarafından inceleme yapılmaktadır. Bu durum, Komisyonun, belli bir idari kurumun herhangi bir biriminde yürüttüğü araştırmalar sonucu tespit ettiği insan haklarına aykırı uygulamaların, tüm ülkedeki birimlerce dikkate alınmasını sağlama kapasitesi dolayısıyla da değerlidir. Türkiye’de Komisyon raporlarının Cumhurbaşkanı ve ilgili bakanlıklara gönderilmesindeki amaçlardan birinin, soruna merkezden müdahaleyi sağlamak olduğu kuşkusuzdur. Ancak raporları hükümetin hazırlaması örneğinde olduğu gibi idarenin bu işin içine yeterince çekilmesi veya Komisyonun sonuçları takip ederek idare üzerinde baskı oluşturacak bir biriminin olması, Komisyonca sınırlı birkaç alanda kendini tekrar eden çalışmalar yapılmasını engelleyebilir. Nitekim ülkemizde, belli sayıda şikayet alınan; aynı idari kurumun tüm birimleri (her bir cezaevinin ziyaret edilmesi gibi) hakkında denetleme raporu hazırlamak gibi bir çaba içerisinde olunması dikkat çekmektedir¹¹⁵. Söz konusu raporlar incelendiğinde, değerlendirmelerin benzerliği yadsınamayacak boyuttadır. Bahsedilen sorunun giderilebilmesi için Komisyon raporlarının gereğini yerine getirmesi beklenen

113 “Yurt genelindeki diğer cezaevlerinde olduğu gibi burada da kapasite üstü mahpus gerçeği yer almaktadır. Bu durum mahpusların hemen her konuda kısıtlı imkanlarla barındırılması demektir. Komisyonumuzun daha önceki inceleme raporlarında da belirttiği gibi, bu sorunun çözümü aciliyet arz etmekte, aksi takdirde ceza infaz ilkeleriyle bağdaşmayan uygulamalar gündem güne artmaktadır.” (TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Elazığ T Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu İnceleme Raporu, 2018, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2018/elazig_rapor_08022018.pdf (16 Kasım 2020), s.12); “Daha önceki Komisyon raporlarında da belirtildiği üzere hükümlü ve tutukluların işe bedellerinin her yıl gözden geçirilerek günün koşullarına uygun olarak belirlenmesinin yerinde olacağı düşünülmektedir. (...) Komisyonun daha önceki raporlarında da belirtildiği şekliyle özellikle çok sayıda mahpusun barındırıldığı koşullarda hijyen şartlarının sağlanabilmesi açısından güvenlik kaygıları giderilerek “Ceza İnfaz Kurumlarında Bulundurulabilecek Eşya ve Maddeler Hakkında Yönetmelik”te değişiklik yapılarak koşullarda çamaşır makinesi bulundurulmasına izin verilmesi ya da kişisel eşyaların da kurum çamaşırhanesinde yıkanabilmesinin sağlanmasının yerinde olacağı değerlendirilmektedir.” (TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Tokat T Tipi Kapalı ve Açık Ceza İnfaz Kurumları Kampüsü İnceleme Raporu, 2014, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2014/tokat_t_inceleme_rapor.pdf (16 Kasım 2020), s.15-16).

114 DURAN, s.84.

115 “Eskişehir H ve T Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumundan Komisyona 24. Yasama Döneminde 65; 25 ve 26. Yasama Dönemlerinde 53 başvuru iletilmiştir. 24’üncü Yasama Döneminde Komisyon tarafından ziyaret edilmesi gündeme gelmiş, gerekli ayarlamalar yapılmış ancak seçim çalışmaları ve üyelerin programındaki değişiklikler gibi nedenlerle inceleme iptal edilmiştir. Komisyon tarafından, daha önce de Kurumda herhangi bir yerinde inceleme gerçekleştirilmemiştir.” (TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Eskişehir H ve T Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu İnceleme Raporu, 2017, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2017/eskisehir_H_T_tipi_infaz_kurumu_raporu.pdf (16 Kasım 2020), s.2); “Türkiye’de mülteciler, sığınmacılar ve yasadışı göçmenlerin durumu hakkında inceleme yapan Alt Komisyonca, Suriyeli ve Iraklı sığınmacıların içinde yaşadıkları durumu gözlemlemek üzere, daha önce Hatay, Adıyaman, Kilis ve Kahramanmaraş gibi sınır ve sınıra yakın illerde yapılan incelemelere ek olarak bu defa Mardin ve Şanlıurfa’daki barınma toplanma ve lojistik merkezleri incelenmiştir.” (TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Ülkemize Sığınan Suriye ve Irak Vatandaşlarının Barındıkları Çadırkentler Hakkında İnceleme Raporu -5-, 2014, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2014/cadirkentler_hak_inceleme_rap.pdf (16 Kasım 2020), s.11).

idari makamların -merkezden en küçük birime kadar- samimi ve istekli hareket etmesi gerekir ancak uygulamada bu konunun yeterince içselleştirilmediği savunulabilir¹¹⁶.

Birleşik Krallık İnsan Hakları Karma Komisyonu'nun hazırladığı raporların, hükümet tarafından dikkate alınması beklendiği gibi yargı organları da kararlarında bu raporlara atıfta bulunabilir. Ancak İnsan Hakları Karma Komisyonu çalışmalarının göz önüne alındığı sınırlı sayıdaki davada, mahkemelerin Komisyon ile hemfikir olmadığı kararlar oransal olarak çok fazla olup; söz konusu çalışmaların mahkemeler nazarındaki etkisi zayıf kalmaktadır¹¹⁷. Medyanın, İnsan Hakları Karma Komisyonu için kullandığı "etkili", "güçlü" sıfatları da uygulamada karşılığını tam manasıyla bulamamakta; Komisyon, insan hakları konusunda her iki Kamara'nın farkındalığını artırmayı başarmış olsa da hükümetin istediği tasarıların kanunlaşmasını çoğu durumda önleyememektedir¹¹⁸.

Komisyonun "inceleme konusunun sorumluları hakkında genel hükümlere göre kovuşturma veya işlem yapılabilmesi için, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığınca Komisyon raporunun ilgili mercie bildirilmesi"ni "gerekli görmesi" hususu; herhangi bir suç unsuruna rastlanan veya insan hakları ihlali tespit edilen her duruma işaret eder¹¹⁹. Aksi yorum, Komisyona bir suç gizleme keyfiyeti tanındığı şeklinde anlaşılabilir ki bu da hukuk devleti ilkesi ile bağdaştırılmaz. Öyleyse Komisyon, suç ögesi içeren her başvuruyu yargı organına taşımak zorundadır¹²⁰.

3686 sayılı Kanun'un inceleme ve sonucun bildirilmesine ilişkin düzenleme getiren 7'nci maddesi gereği:

"İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığınca havale olunan başvurular ile ilgili konuları inceler.

Komisyon, başvuruların sonucu veya yapılmakta olan işlem hakkında başvuru sahibine en geç altmış gün içinde bilgi verir".

116 Komisyon tarafından, İstanbul'da bir karakola yönelik işkence iddialarından dolayı yürütülen araştırma kapsamında, görevli memurun sorguladığı herkesin işkence iddiasında bulunduğu tespit edilerek raporlandıktan sonra, benzer iddialara Erzincan'dan gelen dilekçelerde rastlanmıştır. Bu kez Komisyon'un Erzincan'da yaptığı araştırmalar sonucunda, sorumlu yine aynı memur çıkmıştır. Yani kişinin görev yeri değiştirilmekle yetinilmiş, aynı pozisyonda çalıştırılmaya devam edilmiştir. (...) İstanbul'da yapılan bir araştırmada emniyet teşkilatında bulunan filistin askısı, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nun ilgili üyeleri tarafından TBMM kampüsüne üç saatlik bir direniş ve Komisyon Başkanının temasları sonucu sokularak basına gösterilebilmiştir. Burada ise tespit edilen ağır bir insan hakkı ihlali uygulamasını, gizli tutma yönünde idarenin çabası dikkat çekmiştir. (Ercan DURDULAR, "Komisyonun İyi Uygulama Örnekleri", **İnsan Haklarının Korunmasında Bir Parlamenter Denetim Yolu: İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu**, Ankara: TBMM Basımevi, 5 Mayıs 2017, s.153, 156).

117 TOLLEY, s.50.

118 TOLLEY, s.49, 51, 53.

119 YAŞIN, s.110.

120 BAKIRCI, s.62.

Altmış günlük süre, başvurunun Komisyona intikal ettiği tarihten itibaren başlar ve cevap yazısında başvurucuya, başvurabileceği diğer adli ve idari yollar varsa bunlar da bildirilir¹²¹.

SONUÇ

Hukuk düzeni tarafından tüm insanlara tanınması arzu edilen insan haklarının, gereği gibi korunabilmesi için toplumun her kesiminin sorumluluğu vardır. Haklarının bilincinde, başkalarının haklarına saygılı ve şahit olduğu ihlallere duyarlı bireylerin oluşturduğu ideal bir toplumda insan hakları ihlali ile karşılaşılmaz. Ancak bugün, istisnasız her toplumda, değişen ağırlıklarda insan hakları ihlallerine rastlanmaktadır. Bu önemli soruna karşı yargı makamları yanında, yasama ve yürütme erkleri de mücadele etmektedir.

Tarihte ortaya çıkış amaçlarından en önemlisi, yürütme erkini denetlemek olan parlamentonun, bu amacını gerçekleştirmesine hizmet eden araçlardan biri de meclis komisyonlarıdır. Türkiye’de güçlü parti disiplininin etkisi, komisyonların üye dağılımında siyasi partilerin Meclis Genel Kurulu’ndaki oranlarının esas alınıyor olması ve eş zamanlı seçimler sonucu Meclis çoğunluğu ile yürütme erkinin aynı siyasi partiye mensup olması sebepleriyle bu denetimin gücü ve etkililiği genel olarak zayıf kalmaktadır.

3686 sayılı Kanun ile kurulan İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu da bu nedenle oluşum itibarıyla dezavantajlı bir konumdadır. Oysa komisyonlarında genel kural itibarıyla meclisteki dağılımı esas alan ABD örneğinde -çalışma alanı olan insan hakları meselesinin önemi nazara alınarak- Tom Lantos İnsan Hakları Komisyonu için siyasi partiler bağlamında eşit temsil ilkesi kabul edilmiştir. Türkiye’de de Cumhurbaşkanının mensubu olduğu siyasi partinin azınlıkta kalacağı, çok sesli bir İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, daha nitelikli çalışmalar gerçekleştirebilir.

İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu’nda görev alan milletvekillerinin, insan hakları alanında deneyim sahibi ve tarafsız bir gözle incelemelere iştirak edebilecek kapasitede olması önemlidir. Diğer yandan, üyeler için öngörülmuş iki yıllık görev süresi yetersiz olup; bu alanda tecrübe kazanmış, Komisyonun güncel gündemine hakim milletvekillerinin, yasama dönemi boyunca Komisyon üyeliklerinin devam etmemesi eksikliklerdir.

İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu’nun etkililiği açısından tek tehdit, bu kurumun oluşum şekli değildir. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu içinde bulunduğu parlamentonun bir parçasıdır. Parlamento ne kadar bağımsız ve güçlüyse, onun komisyonları da aynı şekilde güçlü olacaktır. Parlamentonun hem yasama hem de müzakere işlevlerinin en belirgin olduğu alanlardan biri kişilerin hak ve özgürlük alanlarıdır. Parlamentonun temel haklar alanındaki ilk işlevi, anılan alanda asli yasa koyucu olmasıdır. Parlamentonun temel hak ve özgürlükleri kanunla düzenlemesi anayasal zorunluluğunun iki yönlü anlamı vardır: ilk olarak herkesin değerlendirebileceği gibi temel hak ve özgürlükler şekli ve maddi anlamda bir kanunla düzenlenecektir. İkinci olarak, parlamento kendisinin yegane dayanağı olan kişilerin hak ve özgürlüklerinin kullanılmasını sağlayacaktır, zira

121 AYDINOĞLU, s.141, 143.

temel hakları düzenlemek demek, temel hakları toplum içinde kullanılabilir hale getirmek demektir. Parlamentonun temel haklar alanındaki işlevleri bununla bitmemektedir. Parlamento garantörü olduğu alanda çıkardığı yasaların nasıl uygulandığını izlemelidir. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nu da bu izleme faaliyeti kapsamında düşünmek gerekmektedir. Komisyona fazlaca icrai yetki verilmediği tespit edilmektedir. Ancak bu durum Komisyonun genel olarak parlamentonun müzakere işlevine yapacağı katkıyı anlamsız kılmamaktadır. Komisyon yaptığı incelemelerle, hazırladığı raporlarla gündem oluşturmaktadır. Bu da kuşkusuz parlamentonun müzakere işlevine katkıda bulunur.

İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nun; hem uluslararası alandaki insan hakları gelişmelerini izleme hem de Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası antlaşmalar, Anayasa, kanunlar ve uygulamalar arasındaki uyumun sağlanması için gerekli değişiklikleri tespit etme görevi vardır. Komisyon, resen araştırmalar yürütme yetkisine sahip olduğu bu görev için bir alt komisyon da kurmuştur. Ancak söz konusu görevi etkin bir şekilde yerine getirebilmesi için ihtiyacı olan kanun teklifi sunma yetkisinin bulunmaması eksikliklerdir. Her bir komisyon üyesinin milletvekili sıfatıyla kanun teklif etme yetkisi olsa da bu tekliflerin Genel Kurulca dikkate alınması ihtimali zayıftır. Bu bağlamda, Komisyona kanun teklifi hazırlama yetkisi tanınıp Komisyonca sunulan teklifler, öncelikle görüşülme şartına bağlanarak; gerek yasal boşlukların doldurulması, gerek güncel gelişmelerin kodifiye edilmesi, gerekse yanlış uygulanan hükümlerdeki aksaklıkların düzeltilmesi suretiyle iç hukuktan kaynaklanan insan hakları ihlallerinin süratle azaltılması sağlanabilir.

Parlamentolar Arası Birlik ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın 2017 tarihli raporunda tavsiye ettiği gibi, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nun görevleri arasına; insan hakları mekanizmalarının kararları ve tavsiyelerine karşılık hükümetin verdiği reaksiyonları takip etmek de eklenmelidir, zira insan hakları alanında verilen ihlal kararları dikkate alınmadıkça, bu kararları veren makamların itibarı ve bireylerin hukuka olan inancı zedelenir. Bu nedenle Komisyon; idare tarafından, ihlaller üzerine nasıl bir yol izlendiğini, iç denetimde sorumluların herhangi bir yaptırıma muhatap tutulup tutulmadığını ve söz konusu ihlalin önlenmesine yönelik girişimlerde bulunulup bulunulmadığını takip etmelidir. Böylece kamunun kendi çalışanını kollayarak tazminat ödeme suretiyle aynı faaliyetlere devam etme eğilimi bir ölçüde kırılabilir.

İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'na ulusal düzenlemeler veya Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler bağlamında tanınan bir insan hakkının ihlal edildiği iddiası ile herkes tarafından başvurulabilir. Bireysel başvurular üzerine Komisyonun, -yaygın olarak yaptığı gibi- konuyu bir yasama uzmanına devredip başvurunun ilgili olduğu kamu kurumundan bilgi almakla yetinmesi, kendisinden beklenen işlevi yerine getirmesine hizmet etmeyecektir. Diğer yandan, sınırlı bazı başvurular için kurulan alt komisyonlar aracılığıyla başarılı neticelere ulaşılmaktadır. Komisyonun önceden belirlenmiş kriterlere (belirli sayıyı aşan başvuru tarafından şikayetin iletilmesi gibi) uyan her başvuru için alt komisyon oluşturması, bu kriterleri karşılamayan başvurular bakımından alt komisyon oluşturma hususunda takdir yetkisine sahip olması düzenlenebilir. Yine Komisyonun incelemelerini yürütürken ihtiyacı olan bilgi ve belge taleplerini karşılamayan makam

ve kişilere karşı icrai yetkiye sahip kılınması, çalışmalarının amacına ulaşabilmesi için önem arz eden bir diğer husustur.

Komisyonun hazırladığı raporların TBMM Genel Kurulu'nda okunarak görüşmeye açılması, ülkenin insan hakları karnesinin milletvekillerinin dikkatine sunulmasını sağlar. Bu sayede yaratılacak kamuoyu etkisi de seçimle işbaşına gelen yürütme erki üzerinde bir baskı yaratabilir. İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'na kararları ve raporlarının gereğinin yerine getirilip getirilmediğini takip etme yetkisi de verilmelidir. Zira Komisyon raporlarında yer alan aksaklıkların giderilmesi açısından idarenin herhangi bir adım atıp atmadığı, atmışsa bunun neticelerinin nasıl olduğunu izleyecek bir birimin kurulması, bu birim tarafından Meclise geri beslemede bulunulması, Komisyon tespitlerinin ciddiye alınması yönünde olumlu katkı sağlar.

Parlamentonun, Komisyon aracılığıyla öğrendiği insan hakları ihlallerinde sorumluluğu bulunan yürütme organı mensuplarına karşı başvurabileceği birden fazla imkan vardır. 1982 Anayasası'nın 98'inci maddesinde sayılan; yazılı soru, genel görüşme, meclis araştırması ve meclis soruşturması denetim araçlarına başvurması mümkündür. Bu noktada, kamuoyunun dikkatini ısrarla sürdürülen ihlallere çekmek de seçmene karşı siyasi sorumluluğu bulunan yürütme erki üzerinde etkili olur. Meclis ayrıca, Komisyonun tespit ettiği yasal mevzuattan kaynaklanan sorunları gidermek için gerekli girişimlerde bulunması gereken makamdır.

KAYNAKÇA

- AKAD, Mehmet, Bihterin VURAL DİNÇKOL ve Nihat BULUT. **Genel Kamu Hukuku**. 11. Baskı. İstanbul: Der Yayınları, 2015.
- Authenticated U.S. Government Information GPO. H. Res. 1451 in the House of Representatives, U.S. 2008. <https://humanrightscommission.house.gov/sites/humanrightscommission.house.gov/files/documents/BILLS-110hres1451eh.pdf> (6 Temmuz 2020).
- AYBAY, Rona. "Uluslararası Antlaşmaların Türk Hukukundaki Yeri". **TBB Dergisi**. Sayı.70, 2007, ss.187-213.
- AYDINOĞLU, Mesut. "Bireysel Başvuru Yolu", **İnsan Haklarının Korunmasında Bir Parlamenter Denetim Yolu: İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu**. Ankara: TBMM Basımevi. 5 Mayıs 2017, ss.141-149.
- BAKIRCI, Fahri. "Komisyonun Türk Hukukundaki Yeri", **İnsan Haklarının Korunmasında Bir Parlamenter Denetim Yolu: İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu**. Ankara: TBMM Basımevi. 5 Mayıs 2017, ss.59-65.
- BALL, Alan R. **Modern Politics and Government**. 4th Edition. London: Macmillan Education. 1988.
- BOYAR, Oya. **Anayasa ve Özel Hukuk**. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2019.
- Commission of the European Communities. **Commission Opinion on Turkey's Request for Accession to the Community** (Sec.89, 2290 final). Brussels, 20.12.1989. http://www.cvce.eu/obj/commission_opinion_on_turkey_s_request_for_accession_to_the_community_20_december_1989-en-4cc1acf8-06b2-40c5-bb1e-bb3d4860e7c1.html (10 Ekim 2020).
- DICEY, Albert Venn. **Introduction to the Study of the Law of the Constitution**. 10th Edition. London: Macmillan Press, 1979.

- DURAN, Zeynep. “Karşılaştırmalı Ülke Uygulamaları”, **İnsan Haklarının Korunmasında Bir Parlamenter Denetim Yolu: İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu**. Ankara: TBMM Basımevi. 5 Mayıs 2017, ss.83-100.
- DURDULAR, Ercan. “Komisyonun İyi Uygulama Örnekleri”, **İnsan Haklarının Korunmasında Bir Parlamenter Denetim Yolu: İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu**. Ankara: TBMM Basımevi. 5 Mayıs 2017, ss.151-157.
- DUVERGER, Maurice. **Siyasi Partiler**. 4. Baskı. Ergun Özbudun (çev.). Ankara: Bilgi Yayınevi, 1993.
- ELVERDİ, Evren. “Bireysel Başvuru Yolu”, **İnsan Haklarının Korunmasında Bir Parlamenter Denetim Yolu: İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu**. Ankara: TBMM Basımevi. 5 Mayıs 2017, ss.135-138.
- ERDOĞAN, Mustafa. **Anayasal Demokrasi**. 13. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2017.
- EROĞLU, İzzet. “TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu”. **Yasama Dergisi**. Sayı.2, Temmuz-Ağustos-Eylül 2006, ss.32-74.
- EROĞUL, Cem. “Cumhurbaşkanının Denetim İşlevi”. **AÜSBFD**. Cilt.33, Sayı.1, Ocak 1978, ss.35-57.
- GOETZ, Klaus H., Micheal KOß, Jorge Villarino MARZO ve Radoslaw ZUBEK. “Parlamentolar ve Parlamenter Gözetim ve Denetim”. **SIGMA Raporu**. Muhammed Emin Güzel ve Abdussamed Sığirtmaç (çev.). Ankara: TBMM Basımevi, 2016.
- GORDON, Strathearn. **The British Parliament**. 1st Edition. New York: Frederick A. Praeger, 1952.
- GÖZLER, Kemal. **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, Cilt II**. 2. Baskı. Bursa: Ekin Yayınevi, 2020.
- HAGUE, Rodd and Martin HARROP. **Comparative Government and Politics**. 6th Edition. New York: Palgrave Macmillan, 2004.
- HEYWOOD, Andrew. **Politics**. 3rd Edition. New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- HIZ, Yüksel ve Zekeriya YILMAZ. **Bilgi Edinme ve Dilekçe Hakkı**. 1. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2004.
- House of Commons. Standing Orders. London, 2018. https://publications.parliament.uk/pa/cm201719/cmstords/1020/so_1020_180501.pdf (6 Temmuz 2020).
- Human Rights (Joint Committee). Role of the Committee. (t.y.) <https://committees.parliament.uk/committee/93/human-rights-joint-committee/role> (7 Temmuz 2020).
- Human Rights Act 1998. Introductory Text. 1998. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/42/introduction> (11 Ekim 2020).
- Inter-Parliamentary Union and United Nations Human Rights Office of the High Commissioner. **Human Rights Handbook for Parliamentarians**. France: Courand et Associés, 2016.
- Inter-Parliamentary Union and United Nations Development Programme. **Global Parliamentary Report 2017 (Parliamentary Oversight: Parliament’s Power to Hold Government to Account)**. France: Courand et Associés, 2017.
- İBA, Şeref ve Rauf BOZKURT. **100 Soruda Türk Parlamento Hukuku**. 3. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006.
- JAMESON, J. Franklin. “The Origin of the Standing-Committee System in American Legislative Bodies”. **Political Science Quarterly**. Vol. 9, No. 2, June 1894, ss.246-267.
- KARAHANOĞULLARI, Yiğit. “Birleşik Krallık’ta Merkezi Yönetim Bütçe Süreci”. **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. Cilt.69, Sayı.1, 2014, ss.77-107.
- KARAMUSTAFAOĞLU, M. Tuncer. **Yasama Meclisinde Komisyonlar**. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 201, Ajans-Türk Matbaası, 1965.
- MUMCU, Ahmet ve Elif KÜZECİ. **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri**. 8. Baskı. Ankara: Turhan Kitabevi, 2019.

- NEZİROĞLU, İrfan. **Türk Parlamento Hukukunun Temel Kavramları**. 1. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008.
- ONAR, Erdal. **Meclis Araştırması**. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No.419, Sevinç Matbaası, 1977.
- ÖZBUDUN, Ergun. **Parlâmenter Rejimde Parlâmentonun Hükûmeti Murakabe Vasıtaları**. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No.171, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1962.
- ÖZBUDUN, Ergun. **Türk Anayasa Hukuku**. 17. Baskı. Ankara: Yetkin Basımevi, 2017.
- PARAU, Cristina E. Core Principles of the Traditional British Constitutions. (t.y.) https://www.politics.ox.ac.uk/materials/Core_Principles_of_the_British_Constitutions.pdf (11 Ekim 2020).
- PEHLİVAN, Fazlı. "Alt Komisyon Çalışmaları ve Etkinliği", **İnsan Haklarının Korunmasında Bir Parlamerter Denetim Yolu: İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu**. Ankara: TBMM Basımevi. 5 Mayıs 2017, ss.191-195.
- Resmi Gazete. 6411 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. 31.01.2013. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/01/20130131-32.htm> (17 Kasım 2020).
- SARIHAN, Şenal. "İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun Misyonu, Etkinliği ve Bu Çerçeve Deneyimlerimiz ve Beklentilerimiz", **İnsan Haklarının Korunmasında Bir Parlamerter Denetim Yolu: İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu**. Ankara: TBMM Basımevi. 5 Mayıs 2017, ss.39-44.
- SIMON, Herbert A., Donald W. SMITHBURG ve Victor A. THOMPSON. **Kamu Yönetimi**. 5. Baskı. Cemal Mihçioğlu (çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1985.
- Specialized Body – Human Rights: Committee on Human Rights and Humanitarian Aid. (t.y.) https://data.ipu.org/node/65/parliamentary-bodies/specialized-bodies/human-rights?chamber_id=13316 (7 Temmuz 2020).
- Specialized Body – Human Rights: Joint Committee on Human Rights. (t.y.) https://data.ipu.org/node/183/parliamentary-bodies/specialized-bodies/human-rights?chamber_id=13511 (7 Temmuz 2020).
- Specialized Body – Human Rights: Senate Committee on Foreign Relations Sub-Committee on Western Hemisphere, Transnational Crime, Civilian Security, Democracy, Human Rights, and Global Women's Issues. (t.y.) https://data.ipu.org/node/185/parliamentary-bodies/specialized-bodies/human-rights?chamber_id=13388 (7 Temmuz 2020).
- Specialized Body – Human Rights: Tom Lantos Human Rights Commission. (t.y.) https://data.ipu.org/node/185/parliamentary-bodies/specialized-bodies/human-rights?chamber_id=13387 (7 Temmuz 2020).
- TANÖR, Bülent ve Necmi YÜZBAŞIOĞLU. **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**. 17. Baskı. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2018.
- TBMM. İstanbul Milletvekili Bülent Akarcalı, Gümüşhane Milletvekili Ülkü Gökalp Güney, İstanbul Milletvekili Hasan Fehmi Güneş ve Konya Milletvekili Vefa Tanır'ın, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu Teklifine Adalet ve Anayasa Komisyonları Raporları. 1990. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c051/tbmm18051042ss0498.pdf> (10 Ekim 2020).
- TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. 24. Dönem I. ve II. Yasama Yılları Faaliyet Raporu (Haziran 2011-Ekim 2012). 2012. https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/24_Donem_1_ve_2_Yasama_Yillari_Faaliyet_Raporu.pdf (17 Kasım 2020).
- TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. 26. Yasama Dönemi II. Devre Faaliyet Raporu (6 Aralık 2017-24 Haziran 2018).2018.https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2018/ihik_faaliyet_raporu_25072018.pdf (17 Kasım 2020).

- TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. Elazığ T Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu İnceleme Raporu. 2018. https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2018/elazig_rapor_08022018.pdf (16 Kasım 2020).
- TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. Eskişehir H ve T Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu İnceleme Raporu. 2017. https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2017/eskisehir_H_T_tipi_infaz_kurumu_raporu.pdf (16 Kasım 2020).
- TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. Tokat T Tipi Kapalı ve Açık Ceza İnfaz Kurumları Kampüsü İnceleme Raporu. 2014. https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2014/tokat_t_inceleme_rapor.pdf (16 Kasım 2020).
- TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. Ülkemize Sığınan Suriye ve Irak Vatandaşlarının Barındıkları Çadırkentler Hakkında İnceleme Raporu -5-. 2014. https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2014/cadirkentler_hak_inceleme_rap.pdf (16 Kasım 2020).
- TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Raporu. Esas No: 1/708, Karar No: 32. 19.12.2012. https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2012/yasama_raporlari/1_708.pdf (17 Kasım 2020).
- TEZİÇ, Erdoğan. **Anayasa Hukuku**. 21. Baskı. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2017.
- TOLLEY, Michael C. "Parliamentary Scrutiny of Rights in the United Kingdom: Assessing the Work of the Joint Committee on Human Rights". Australian Journal of Political Science. Vol.44, No.1, March 2009, ss.41-55.
- Tom Lantos Human Rights Commission United States Congress. History. (t.y.) <https://humanrightscommission.house.gov/about/history> (6 Temmuz 2020).
- TÜLEN, Hikmet. **Türk Anayasa Hukukunda Bakanların Cezai Sorumluluğu ve Meclis Soruşturması**. 1. Baskı. Konya: Mimoza Yayınları, 1999.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. 23. Dönem Denetim Raporları. (t.y.) https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/rapor_donem23.htm (16 Kasım 2020).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. 24. Dönem Denetim Raporları. (t.y.) https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/rapor_donem24.htm (16 Kasım 2020).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. 26. Dönem Denetim Raporları. (t.y.) https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/rapor_donem26.htm (16 Kasım 2020).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. 27. Dönem Denetim Raporları. (t.y.) https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/rapor_donem27.htm (16 Kasım 2020).
- ÜSTÜN, Ayhan Sefer. "İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun Misyonu, Etkinliği ve Bu Çerçeve de Deneyimlerimiz ve Beklentilerimiz", **İnsan Haklarının Korunmasında Bir Parlamenter Denetim Yolu: İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu**. Ankara: TBMM Basımevi. 5 Mayıs 2017, ss.19-23.
- WATTS, Duncan. **Understanding US/UK Government and Politics**. 1st Edition. Manchester: Manchester University Press, 2003.
- YASİN, Melikşah. **İdarenin Yasama Tarafından Denetlenmesi**. 1. Baskı. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2011.